

Петро Тронько
Академік НАН України
Герой України

Слово про учня (Пам'яті Юрія Зіновійовича Данилюка)

Із великим сумом хочеться відзначити, що три роки назад пішов із життя прекрасний молодий науковець, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України Юрій Зіновійович Данилюк.

Це була людина великої душі, великого таланту, великої перспективи на майбутнє, людина, яка багато зробила за коротке життя для науки, особливо краєзнавства.

Я знаю його родину і Юрія особисто мабуть ще з часу його народження. Так трапилося, що його родина — батько і мати — були моїми знайомими ще в 1950-і роки. Будучи секретарем Київського обкому партії, я часто спілкувався зі співробітником обкому Неонілою Георгіївною Тріодіал — матір'ю Юрія Данилюка. Лікар за фахом та покликанням, вона неодноразово просила звільнити від організаційно-партійних обов'язків і направити на роботу за спеціальністю.

Тоді ж, невдовзі, народився малий Юрій. Закінчив прекрасно десятирічку, потім університет і прийшов працювати до нас на роботу в Інститут історії Академії наук України. На той час я був віце-президентом Академії наук України і очолював відділ краєзнавства.

Будучи стажером-дослідником, він визначився з науковим напрямком, написав і захистив блискучу дисертацію на тему «Розвиток громадських форм історичного краєзнавства на Україні (кінець 50-х – 80-і роки)». Пишаюся тим, що я був його науковим керівником, оскільки до цього часу своїми науковими пошуками був причетний до краєзнавчих досліджень.

За недовге життя він займався не лише науковою роботою, а й проводив величезну організаторську роботу по створенню умов ефективної роботи співробітників відділу, займався підготовкою кадрів. За його активної участі було проведено Перший краєзнавчий з'їзд. Ніхто інший як він так вперто працював над написанням першого Статуту Всеукраїнської спілки крає-

знавців. Відчуваючи організаційні здібності Юрій Данилюка, я запропонував обрати першим заступником голови правління Спілки.

Під час роботи Другого та Третього з'їздів Всеукраїнської спілки краєзнавців він розробив цілий ряд документів та краєзнавчих програм. Але розробка ідеї — це не втілення на практиці. Його колосальна енергія спрямовувалася на реалізацію Держаної програми краєзнавчих досліджень, які так потрібні для виховання нашого підростаючого покоління.

Можна навести багато фактів його активної участі в роботі Українського товариства охорони пам'яток історії і культури, членом якої він був, — я мав честь тоді очолювати це Товариство, — і в ряді інших великих і малих заходів з організації наукових краєзнавчих досліджень.

Якщо говорити про науковий доробок, то більше ніхто не зробив з розвитку історичного краєзнавства як Юрій Зіновійович Данилюк. Він був новатором цієї справи, ставив нові проблеми, які згодом реалізовувалися. Зокрема, він брав активну участь у підготовці до видання «Історії міст і сіл» російською мовою.

Наприкінці 1980-х років відкрилися нові корпуси документів з історії Радянської України. Громадськість активно перейнялася відтворенням історичної пам'яті, історичної правди про репресії. Саме Юрій Зіновійович подав ініціативу з підготовки установчих документів керівництву України щодо розробки документів колишніх радянських спецслужб, закритих партійних фондів для вивчення формування та функціонування тоталітарної системи в УСРР–УРСР.

З його легкої руки народилася Державна програма з написання багатотомної науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Назва була придумана теж ним. Згідно постанови Президії Верховної Ради від 6 квітня 1992 року та Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 року було створено Головну редколегію з підготовки серії книг, я очолив цю редколегію, а Юрій Зіновійович став моїм заступником. Він розробив практично всі нормативні документи щодо діяльності Головної редколегії. Спочатку планувалося видати 27 томів цієї серії, а вже сьогодні видано майже 50 томів, і ще планується видати стільки ж. І в цьому його теж була заслуга. Відділ, який почав

займатися практичною реалізацією Державної програми зараз живе і працює на благо розбудови незалежної України.

Сьогодні можна навести багато фактів його роботи у сфері краєзнавства, підготовки серії книг «Реабілітовані історією», координації наукової діяльності. Він був моїм порадником і заступником, на якого можна було покластися.

Величезний, звісно, його доробок у науковій праці. Із перших днів роботи Ю. З. Данилюк, як представник нової молодшої генерації, показав себе талановитим ученим, дослідником із відновлення історичної пам'яті, невідомих і маловідомих сторінок історії України.

Я наведу лише деякі приклади з видання документів, книг, у яких він брав найактивнішу участь. За його активної участі видано документи, які пов'язані з історією увічнення пам'яті запорізького козацтва у 1960–1970-х роках.

Не проста це була справа віднайти, підготувати до друку та видати таку книгу. Рушієм, організатором і натхненником видання був Ю. З. Данилюк. Під його науковим керівництвом наш відділ видав збірник про козацтво — «Збережемо ту славу»¹.

За його ініціативи підготовлено збірник документів про Олесь Гончара², його подвижницьку роботу з написання творів, зокрема, знаменитого роману «Собор», у якому він висвітлював гірку долю української історико-культурної спадщини. Адепти сталінського тоталітарного режиму знищили багато творінь народного зодчества, зокрема, і Михайлівський Золотоверхий собор. До речі, ніхто інший як Олесь Терентійович Гончар був одним із головних ініціаторів відтворення цього собору, Успенського собору Києво-Печерської Лаври, які зараз прикрашають Київ.

Ю. З. Данилюком було виявлено документи та видано збірник документів під назвою «Операція «Френтік»»³, який

¹ Збережемо ту славу. Громадський рух за увічнення історії українського козацтва в другій половині 50-х – 80-х рр. ХХ ст.: Зб. док. та матер. – К.: Рідний край, 1997. – 474 с.

² Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України 60–80-х рр. ХХ ст.: Зб. док. та матер. – К., 1999. – 304 с.

³ Операція «Френтік». З історії бойової співдружності військово-повітряних сил СРСР і США, цивільного населення України в роки Другої світової війни.: Зб. док. і матер. – К.: Рідний край, 1998. – 484 с.

висвітлив невідомі сторінки співробітництва радянських і американських військ у боротьбі з гітлерівськими загарбниками. Це, власне, єдиний збірник про дружбу та бойове братство українських патріотів і американських громадян під час Другої світової війни.

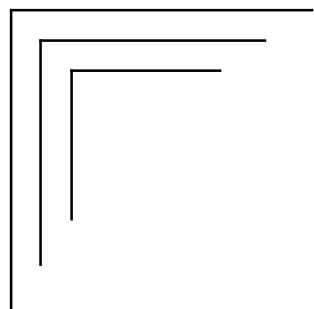
Ю. З. Данилюк ініціював і працював над виданням монументального збірника «На скрижалях історії», присвяченого взаємозв'язкам державних структур та громадських організацій УРСР з представниками української еміграції в Канаді⁴. Це, власне, перший такий збірник, який ознайомив широку громадськість про взаємозв'язки і дружбу з прогресивною українською північноамериканською еміграцією. У виданні зібрано, скрупульозно опрацьовано документи, які засвідчили намагання української еміграції політично і матеріально допомагати Україні, зокрема в роки Великої Вітчизняної війни. У книзі також опубліковані документи про намагання партійно-державного керівництва СРСР та УРСР переконати українців за кордоном у «перспективності» кроків радянської системи у зростанні добробуту громадян Радянської України, дотриманні свободи слова, свободи совісті, забезпечення культурних потреб.

Його знали і поважали науковці, краєзнавці. Ним багато зроблено доброго для людей, був безкорисливим, залишив про себе прекрасну пам'ять. Був людиною чесною і талановитою, що багато зробила для збагачення історичної науки і дуже рано пішла із життя.

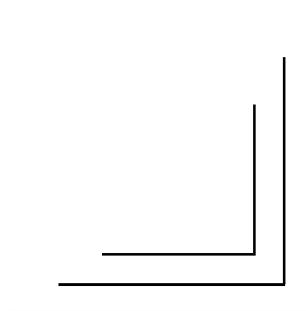
Із особистих міркувань скажу — він був і помічником, і порадиником, і я вважав, що це людина, яка колись мене замінить на посаді завідувача відділу. Але нічого вічного немає — на превеликий жаль неблаганна смерть вирвала його з наших лав. Дуже і дуже рано талановитий науковий співробітник відділу пішов із життя, залишивши про себе вічну пам'ять.

Земля йому пухом.

⁴ На скрижалях історії: З історії взаємозв'язків урядових структур і громадських кіл України з українсько-канадською громадою в другій половині 1940–1980-ті роки.: Зб. док. та матер. — К., 2003. — 868 с.

**Політичні репресії
як засіб
здійснення влади
в УСРР-УРСР**

Віталій Бабюх

Еволюція поглядів В. Леніна та А. Луначарського щодо функціонування політичної цензури

Ефективне функціонування партійно-радянського апарату протягом 1917–1930-х рр. залежало від багатьох чинників і факторів. Одним із факторів стала його здатність управляти суспільством, підпорядковувати поведінку (діяльність) людей інтересам вищого партійно-державного керівництва СРСР.

В країнах з диктаторською формою правління для управління суспільством активно застосовувався політичний примус та державний терор. Органи державної безпеки, правоохоронні та різноманітні державні та партійні контролюючі органи склали так звану систему політичного нагляду. Одним із сегментів політичного контролю була цензура. Вона існує в кожній країні, але набуває різних форм в залежності від політичного режиму. Цензурний нагляд/контроль в Радянському Союзі став однією із складових системи, яка охороняла ідеологічну цілісність суспільства, відповідає за впровадження ідеологічних стереотипів.

Марксо-ленінська ідеологія в СРСР, а тому й УСРР–УРСР, в 1917–1930-х рр. була основою і стрижнем усієї політичної системи. Вона давала загальну орієнтацію життя суспільства і встановлювала межі та ідеологічні принципи діяльності державних органів.

Більшовицька ідеологія стала державною, оскільки вона була обов'язковою для усіх громадян країни. Крім того, державні та партійні органи, завдяки централізованому механізму управління, контролювали формування світогляду радянського суспільства.

Формуванню більшовицької ідеології можна завдячувати керівникам РСДРП(б)–РКП(б), які трансформували марксистське вчення, пристосували його до політичних і економічних реалій Російської імперії. Весь зміст їх програми вмістився у ряд, зрозумілих частині населення, гасел. В подальшому це забезпечило підтримку більшовикам окремих соціальних груп.

Завдання «захоплення» свідомості населення (як і влади) було основним. Більшовикам необхідно було втримати маси